

**Bo'lg'usi o'qituvchilarini tayyorlashning kasbiy kompetensiyaviy mazmuni
va texnologiyasini loyihalash**

Muhammadiyeva Nilufar Sheraliyevna

Qarshi davlat universiteti doktoranti

nilufarmuhammadiyeva@mail.ru Tel:+998 91 219 85 07

***Annotatsiya:** Mazkur maqola mazmunida kasbiy kompetensiyalarning mohiyati va kasbiy kompetensiyalarning turlari haqida yoritilgan bo'lib, pedagogik oliy ta'lim muassasalarida mutaxassislar tayyorlashning mazmuni va texnologiyasini rivojlantirish holati, ta'limning zamonaviy paradigmalari batafsil yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** kognitiv paradigma, shaxsiy oriyentatsiya, konseptual yondashuvlar, kasbiy ta'lim, pozitsiya, ob'yekt, sub'yekt, uzluksiz ta'lim*

Kasbiy kompetensiyalarning turi va ilma-xilligini haqida oxirgi yaratilayotgan adabiyotlarda va olib borilayotgan tadqiqotlarda turli tuman fikrlarni ommalashmoqda. Ammo ko'pchilik adabiyotlarda asosiy kompetensiyalar 4 dan 37 gacha bo'lgan miqdorda ajratilgan. Asosiy kompetensiyalar barcha bitiruvchilar uchun zarur, ular jamiyatda inson hayotini ta'minlaydi. Asosiy kasbiy kompetensiyalar ma'lum bir mutaxassislikka mos keladi va kasbiy yoki ta'lim faoliyatida namoyon bo'ladi. A. Zimnyaya ta'kidlashicha, "Standartlarni ishlab chiqish va mehnat bozori atamaları lug'ati," da kompetensiyalarni aniqlashning to'rtta modeli aniqlangan: 1) shaxsiyat parametrlariga asoslangan kompetensiyalar; 2) topshiriq va faoliyatni bajarishga asoslangan kompetensiyalar; 3) ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirishga asoslangan kompetensiyalar; 4) samaradorlikni boshqarishga asoslangan kompetensiyalar; I. A. Zimnyaya ikkinchi modelni ta'lim amaliyotiga joriy etish tarafdori. Olim buni, model shaxsning shaxsiy fazilatlarini va tajribasini o'z ichiga olganligi bilan izohlaydi; o'z ishini samarali bajarishga imkon beradigan bilim, ta'lim va x.k.

Fikrimizcha tadqiqodchi, to'rtta modelni tahlil qilgandan so'ng, kompetensiyalarining aniq tizimini ishlab chiqishda barcha modellar tarkibini integratsiyalashuvidan foydalanishingiz lozim. Biz o'z pozitsiyamizni quyidagicha asoslaymiz:

1. Shaxsga yo'naltirilgan paradigmada, shaxsiy komponentlar mustahkamlanishi lozim.

2. Ijtimoiy va ishlab chiqarish muammolarini hal qilish, harakatlarni amalga oshirish uchun nafaqat tajriba, ma'lumotga ega bo'lish, balki o'z faoliyatingizni xamda o'zgalar faoliyatini boshqarishga tayyor bo'lishingiz kerak.

A. Zimnyaya kompetensiyalarning uchta asosiy guruhini nazariy asoslab, ularda 10 ta kompetensiyani birlashtirib, quyidagicha nomladi: "Faoliyat, muloqot subyekti sifatida bevosita shaxsga bog'lik kompetensiyalar":

-salomatlikni muhofaza qilish kompetensiyalari: sog'lom turmush tarzi qoidalarini, shaxsiy gigiena qoidalarini, jismoniy madaniyatni bilish va ularga rioya qilish, turmush tarzini tanlashda erkinlik va mas'uliyat;

-dunyoqarash yo'nalishidagi kompetensiyalar: borliqni, o'z mamalakati hayoti, madaniyati, diniy qadriyatlarini xis etish;

-integratsiya kompetensiyalari : to'plangan bilimlarni tizimlashtirish, vaziyatga mos ravishda yangilash, kengaytirish;

-fuqarolik kompetensiyalari: fuqaroning huquq va majburiyatlarini bilish va ularga rioya qilish, erkinlik va mas'uliyat, o'ziga ishonch, fuqarolik burchi, davlat ramzlari bilan faxrlanish;

-o'z-o'zini takomillashtirish kompetensiyalari: kasbiy malakalarni doimiy ravishda oshirish, ona tili madaniyatini egallash, chet tilini mukammal bilish. "Shaxs va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri bilan bog'liq kompetensiyalar":

-jamiyat, jamoa, oila, do'stlar bilan ijtimoiy munosabatlarga kirishish, nizolarni bartaraf etish, hamkorlik, bag'rikenglik v.x.k

-og`zaki va yozma nutq, dialog, monolog, an`analarga rioya qilish, odob-axloq kompetensiyalari.

“Inson faoliyati bilan bog`liq kompetensiyalar”:

-Kognitiv faoliyat kompetensiyasi: kognitiv vazifalarni belgilash va hal qilish, nostandart, muammoli qarorlar qabul qilish.

-faoliyat kompetensiyalari: o`yin, o`qitish, mehnat, vositalar, faoliyatni rejalashtirish va prognozlash usullari, tadqiqot faoliyati, turli faoliyat turlariga yo`naltirish;

-axborot texnologiyalari kompetensiyalari : qabul qilish, qayta ishlash, ishlab chiqarish, axborot transformatsiyasi, multimedia texnologiyalar, internet texnologiyalari.

I.M Osmalovskayaning qarashlarini tahlil qilib, shaxsning zamonaviy jamiyatda faol bo`lishga imkon beruvchi eng muhim kompetensiyalarni sanab o`tamiz:

umumiy madaniy – milliy va umuminsoniy madaniyatning o`ziga xos xususiyatlarini bilish, madaniy merosni o`rganish, gigiyena va xavfsiz hayot qoidalariga rioya qilish, ichki ekologik madaniyat, hordiq chiqarish madaniyati bilish, savodxon bo`lish;

-tarbiyaviy va kognitiv-nostandart vaziyatlarda harakat qilish usullarini, muammolarni hal qilishning evristik usullarini bilish, turli manbalardan ma`lumot olish usullarini o`zlashtirish;

- tashkiliy - mehnatni ilmiy tashkil etish malakalarini egallash;

-maxsus - axborot texnologiyalari savodxonligi, axborotni olish va qayta ishlash usullarini bilish, odob-axloq qoidalari asoslarini bilish.

Alohida kompetensiyalar guruhi o'qituvchining quyidagi ijtimoiy-kasbiy kompetensiyalarini o'z ichiga oladi:

-ijtimoiy kompetensiyalar - shaxsning ma'lumot almashish, o'z ehtiyojlari va manfaatlarini e'lon qilish, boshqa odamlar va ularning fikrlariga nisbatan bag'rikenglik ko'rsatish, ma'lum bir hissiy barqarorlikka ega bo'lish, boshqa odamlarga turli xil yordam ko'rsatish, jamoaviy ishda qatnashish va h.k;

-kognitiv kompetensiyalar – axborotni mustaqil qayta ishlash, diqqatini o'qish yoki ishlashga jamlay olish, o'zlashtirilgan ta'lim usullarini yangi vaziyatlarga o'tkazish, axborot manbalarini topish, axborotni mustaqil qayta ishlash, tuzish va h.k;

-operatsional kompetensiyalar – ishning maqsadi va tartibini aniqlash, noaniqlik va adolatsizlikka qarshi qarorlar qabul qilish va amalga oshirish, ish natijalarini umumlashtirish, ish vaqtini belgilash va h.k;

-maxsus kompetensiyalar - muammolarni hal qilish usullarini rejalashtirish, o'z-o'zini nazorat qilish, kasbiy faoliyatga ega bo'lish, yangi vaziyatlarga moslashish, rejalarni baholash va tuzatish, xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etishning adekvat usullarini topish.

A. A. Kiva, V. P. Koserev, A. N. Kuznetsov, kasbidan qat'i nazar, insonga kerak bo'lgan umumiy kompetensiya turlarini aniqladi. Ularning mazmuni kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy xususiyatlar, kasbiy va ijtimoiy amaliyotda zarur bo'lgan xatti-harakatlardan iborat. Pedagogik faoliyat bilan bevosita bog'liq bo'lgan kompetensiya turlarini sanab o'tamiz:

-maxsus kompetensiya - ishlab chiqarish jarayonlarini rejalashtirish, kompyuter va orgtexnika bilan ishlash qobiliyati;

-shaxsiy kompetensiya – o'z mehnat faoliyatini rejalashtirish, qaror qabul qilish, nostandart yechimlarni topish, fikrlashning moslashuvchanligi, yangi bilim, ko'nikma va malakalarni mustaqil egallash qobiliyati;

-individual kompetensiya - muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi, muvaffaqiyat manbai, o'z ishining sifatiga erishishga intilish, o'ziga ishonch, optimizm.

S.G. Molchanov o'qituvchining har qanday kasbiy kompetensiyasi to'rt komponentdan iborat ekanligini aniqladi:

1) davlat va jamiyat tomonidan talab qilinadigan va ijtimoiy institutlar, masalan, oila, jamoatchilik tomonidan baholanadigan ijtimoiy komponent;

2) ta'lim sohasidagi pedagog va yetakchi xodimlar tomonidan talab qilinadigan va kasbiy hamjamiyat tomonidan baholanadigan ijtimoiy-professional komponent;

3) ma'lum bir tashkilot tomonidan talab qilinadigan va ta'lim makonining mazmuni va mavjud ta'lim tizimi tomonidan baholanadigan professional komponent;

4) kasbning shaxsga qo'yadigan obyektiv talablari bilan baholanadigan shaxsiy komponent.

O.E. Lebedevning fikricha, "Kompetensiyaga asoslangan yondashuv - bu ta'lim maqsadlarini aniqlash, ta'lim jarayonini tashkil etish va ta'lim natijalarini baholashning umumiy tamoyillari"dir.

Shunday qilib, kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida oliy ta'lim muassasalarida, kasb-hunar ta'limi muassasalarida, maktabgacha pedagogika va psixologiya bo'yicha kollej o'qituvchilarini tayyorlash texnologiyasining mazmuni va ishlab chiqilishi muhim ahamiyatga ega:

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi uchun kompetensiyaga asoslangan yondashuv uning bilim, ko'nikma, intellektual qobiliyatlarini o'zida mujassamlashtirib, unga innovatsion faoliyatni amalga oshirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini amaliyotda qo'llash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. G. O. Ochilova “Kasbiy kompetentlik” o'quv qo'llanma T.: «Innovatsion rivojlantirish nashriyot matba'iyi» 2021. 228 bet
2. Axmedova Mukarram Tursunaliyeva “Pedagogik kompetentlik” uslubiy qo'llanma T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018 - 80 bet.
3. N. A. Muslimov, M.X. Usmonboyeva, D. M. Sayfurov, A.B. Turayev “Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari” T.: 2015. 120 bet
4. M. M. Axmetjanov “Kasbiy ta'lim metodikasi” darslik Buxoro: «Sadridin Salim Buxoriy» Durdon nashriyoti, 2020. 456 bet.
5. A. R. Xodjaboyev, I. A. Husanov “Kasbiy ta'lim metodologiyasi” T.: «Fan va texnologiya» 2007. 192 bet.